Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Pedagogika, ss. 119–132
ISSN: 1896-4591

Oryginalny artykuł naukowy
Original article

Data wpływu/Received: **29.11.2019**
Data recenzji/Accepted: **13.08.2020**
Data publikacji/Published: **24.11.2020**

Źródła finansowania publikacji: **Wyższa Szkoła Kryminologii i Penitencjarystyki w Warszawie**

DOI: **10.5604/01.3001.0014.5660**

Authors' Contribution:
(A) Study Design (projekt badania)
(B) **Data Collection (zbieranie danych)**
(C) **Statistical Analysis (analiza statystyczna)**
(D) **Data Interpretation (interpretacja danych)**
(E) Manuscript Preparation (redagowanie opracowania)
(F) Literature Search (badania literaturowe)

Sławomir Cudak*
s.cu@op.pl

MYŚLI I GROŹBY SAMOBÓJCZE JAKO ELEMENTY ZACHOWAŃ PRESUICYDALNYCH PRZEJAWIANE U OSÓB POZBAWIONYCH WOLNOŚCI

SUICIDAL IDEATION AND SUICIDE THREATS AS ELEMENTS OF SUICIDAL BEHAVIOUR OF PEOPLE DEPRIVED OF LIBERTY

Abstract: Suicidal ideation and suicide threats as elements of suicidal behaviour may occur in every social group, to a small extent though. Negative behaviour of this type increases among people in penal institutions. 112 prisoners took part in a study conducted in a detention center. The results of the study show that suicidal ideation is present among people in prison to

* ORCID: 0000-0002-1485-7828. Wyższa Kryminologii i Penitencjarystyki w Warszawie, ul. Wiśniowa 50, 02-520 Warszawa, tel. 22 602 44 14, sekretariat@wskip.edu.pl

a large extent and range. The length of the prison sentence causes a higher frequency of suicidal ideation. Suicide threats occur among prisoners, however, with a much lower frequency than suicidal ideation. They are manifested for the purpose of manipulating the prison staff and gaining better living conditions in penal institutions.

Keywords: suicidal behavior, suicidal ideation, suicide threats, suicide attempts, suicides

Streszczenie: Myśli samobójcze i groźby samobójcze jako elementy zachowań suicydalnych mogą, choć w niewielkim stopniu, występować w każdej grupie społecznej. Negatywne zachowania tego typu narastają u osób przebywających w zakładach karnych. Badania przeprowadzono w areszcie śledczym na próbie 112 więźniów. Wyniki badań dowodzą, że w myśli samobójcze dużym stopniu i zakresie występują u osadzonych w zakładach karnych. Długość wyroku powoduje większą częstość przejawiania myśli samobójczych. Groźby samobójcze występują wśród więźniów, choć z dużą mniejszą częstością niż myśli samobójcze. Przejawiane są one w celach manipulacji służbą więzienną i pozyskiwaniu lepszych warunków życia w zakładzie karnym.

Słowa kluczowe: zachowania suicydalne, myśli samobójcze, groźby samobójcze, próby samobójcze, samobójstwa

WSTĘP

Śmierć jest nieuniknionym zakończeniem życia. Obejmuje ona jednostki ludzkie w różnym wieku, o różnym pochodzeniu społecznego czy wykształceniu. Każda śmierć człowieka przynosi dla najbliższego środowiska społecznego pewien wewnętrzny stres i negatywne emocje. Zachowania suicydalne powodujące zachowania autodestrukcyjne stanowią traumatyczny problem społeczny, psychiczny i pedagogiczny.

PRZEGLĄD LITERATURY PRZEDMIOTU

Myśli, próby i groźby samobójcze podejmowane przez osoby, które chcą zakończyć swoje życie, stanowią pewien proces prowadzący do popełnienia samobójstw. B. Hołyst (2014) wyróżnia trzy rodzaje zachowań suicydalnych:

- samobójstwa prawdziwe, które powodują śmierć;
- samobójstwa rzekome, w których zakończenie życia jest tylko dopuszczone;
- gesty samobójcze, stanowią pewien sygnał oznajmiający często beznadziejną sytuację życiową, które jednostka ludzka chce przekazać otoczeniu społecznemu.

W ujęciu kryminalistycznym pojęcie zachowań suicydalnych określane jest jako świadome działanie na własne ciało bądź na ważne dla jego funkcjonowania narządy, za pomocą czynników zewnętrznych, w celu przekroczenia granic wytrzymałości

fizjologicznej organizmu lub możliwości jego adaptacji w zmienionych warunkach (Kuć 2013).

W literaturze przedmiotu, szczególnie w ostatnich dwóch dziesięcioleciach, spotkać można pojęcie osobowość suicydalna. Oznacza ono określoną jednostkę ludzką, którą nachodzą z większą bądź mniejszą częstością myśli samobójcze, lub podejmuje ona destrukcyjne czynności związane z funkcjonowaniem biologicznym bądź psychicznym.

Zachowania suicydalne mogą stanowić długotrwały bądź krótkotrwały w czasie proces, który przyczynia się w konsekwencji do prób samobójczych, a nawet do samobójstwa człowieka. W. Okoń (2007) określa samobójstwo jako świadome pozbawienie się życia. Jest to negatywna konsekwencja celowych, świadomych zachowań samodestrukcyjnych, które prowadzą do śmierci jednostki. W różnych, podejmowanych przez osoby, działaniach samodestrukcyjnych w celu pozbawienia swojego życia, mają miejsce udane i nieudane próby samobójcze. Traumatyczne przeżycia emocjonalne, powiązane często ze społecznymi i ekonomicznymi trudnościami życiowymi, mogą powodować zachowania w postaci myśli, gróźb i prób samobójczych. Ponadto dysfunkcje środowiska rodzinnego, w którym występuje traumatyczna sytuacja domowa, są źródłem głębokich wypaczeń osobowości i pośrednio stanowią przyczynę przestępczości (Błachut i in., 2004), która w dużym stopniu może także przejawiać myśli i groźby samobójcze.

Zachowania suicydalne obejmują wiele znaczeń określających nie tylko samobójstwa i próby samobójcze, ale również pojęcia w postaci: myśli samobójcze, przekazy samobójcze, groźby samobójcze, ryzyko podejmowanych działań samobójczych.

Przekazy samobójcze są to w ujęciu S. Kawuli (2006): symptomy tendencji samobójczych kierowane do ogółu przez wypowiedzi, zachowania i działania. Mogą być one świadome lub nieświadome dla osoby je wysyłającej. Są negatywnym skutkiem występujących z różną częstością myśli o śmierci, które wynikają z narastających wieloczynnikowych sytuacji traumatycznych jednostki. Przekazy samobójcze mogą nawet w dominującej swej fazie zawierać plan dokonania samobójstwa w postaci miejsca, czasu i sposobu odebrania sobie życia.

Groźby samobójcze przejawiane są w postaci zapowiedzi o popełnieniu lub zamiaru (popełnienia samobójstwa) pozbawienia własnego życia, jeśli nie zostaną spełnione przez innych ludzi, często przez osoby jemu bliskie, określonych warunków i życzeń (Kawula, 2005).

Ryzyko podejmowanych działań samobójczych diagnozowane jest z reguły przez osobę towarzyszącą zagrożonej jednostce lub przez specjalistę wykonującego rozpoznanie zachowań osoby wskazującej na możliwość popełnienia czynu samobójczego.

Wśród głównych uwarunkowań, które występują w diagnozie ryzyka samobójstwa, należy wymienić takie elementy życia biologicznego, społecznego i psychicznego, jak:

- cechy osobowości zagrożonej zachowaniem samobójczym osoby, przede

wszystkim niska kontrola emocji, agresja, brak zaufania, poczucie osamotnienia;

- rodzinne uwarunkowania w postaci: konfliktów w środowisku domowym, występującej przemocy, fizycznej i psychicznej, agresji, śmierci w rodzinie, traumatycznej sytuacji rozwodowej, chorób psychicznych w rodzinie, samobójstwa członka rodziny;
- choroby psychiczne zagrożonego człowieka;
- wcześniejsze zachowania samobójcze;
- krytyczne sytuacje życiowe;
- cierpienia fizyczne wynikające z chorób biologicznych;
- kontakt fizyczny i psychiczny z zamachem samobójczym innej, najczęściej bliskiej, osoby (Wójcik, 2006).

Obok tych przyczyn powodujących myśli, groźby czy próby samobójcze należy wymienić jeszcze:

- poczucie osamotnienia w środowisku rodzinnym, szkolnym;
- niepowodzenia szkolne;
- nadużywanie alkoholu, substancji psychoaktywnych;
- odrzucenie przez grupę społeczną.

We współczesnym globalnym społeczeństwie, także i w środowiskach rodzinnych w coraz większym stopniu narasta proces atomizacji życia ludzi. Negatywne zjawisko społeczne i emocjonalne powoduje z jednej strony osłabienie bądź eliminowanie więzi osobowych między członkami rodziny, z drugiej strony przyczynia się do wzrostu poczucia osamotnienia dzieci, młodzieży, a także dorosłej części społeczeństwa. Dotyczy to również stanu osamotnienia wśród osadzonych w zakładach karnych. Izolacja społeczna i emocjonalna ludzi w postaci osamotnienia jest główną przyczyną myśli, gróźb, a nawet zamachów samobójczych.

Myśli i groźby samobójcze często określane są jako zachowania presuicydalne. W osobowości człowieka powstaje tzw. syndrom presuicydalny, który obejmuje zespół czynników zewnętrznych i wewnątrzosobowych tworzących pewien stan zachowań, w którym znajduje się osoba przed popełnieniem samobójstwa. Syndrom presuicydalny (przedsamobójczy) zdaniem I. Pospiszyl (2008) obejmuje trzy fazy: zawężenie, hamowanie, agresja, wyobrażenie śmierci.

Zawężenie jest to brak równowagi między warunkami życia a poczuciem własnych możliwości. Ludzie, w tym i osadzeni w zakładach karnych, odczuwają własną izolację, która powoduje trudne sytuacje, bez możliwości ich rozwiązania i pokonania. Komponent tego syndromu prowadzi często do myśli samobójczych.

Hamowanie agresji jest to zachowanie presuicydalne, które przejawia się w agresji kierowanej do innych osób, a także występującej agresji przeciwko samemu sobie. Faza ta prowadzi zarówno do myśli, jak i gróźb samobójczych.

Wyobrażenie śmierci – pojawia się w trudnych, często traumatycznych sytuacjach

życiowych człowieka. Następują wówczas wyobrażenia śmierci i myśli samobójcze.

B. Hołyst (2012), dokonując klasyfikacji samobójstw, za kryterium jego podziału przyjmuje skutek zamachów samobójczych. Stąd też w swojej klasyfikacji wyróżnia:

- samobójstwo dokonane – są to czyny, które w wyniku zachowań samobójczych kończą się śmiercią;
- samobójstwa usiłowane – są to zachowania samobójcze, w wyniku których nie dochodzi do śmierci człowieka.

W drugim kryterium tej klasyfikacji umieszczone są również zachowania presuicydalne w postaci myśli samobójczych i gróźb samobójczych.

Innej klasyfikacji samobójstw dokonuje M. Kuć (2013). Autorka opiera swój podział na kryterium intencji śmierci, wymieniając:

- samobójstwa z intencją śmierci – są to zachowania autodestrukcyjne, funkcjonujące w trudnych sytuacjach życiowych, krytycznych wydarzeniach spowodowanych starością, osamotnieniem, chorobą psychiczną bądź fizyczną. Są to z reguły samobójstwa dokonane;
- samobójstwa bez intencji śmierci – są to zachowania samobójcze, które wynikają najczęściej z izolacji życia społecznego i traumatycznych przeżyć emocjonalnych. Kończą się usiłowaniem samobójstwa w celu zwrócenia uwagi najbliższych osób na problemy życiowe. W tej grupie zachowań samobójczych najczęściej występują groźby presuicydalne.

Istnieje wiele sposobów popełniania gróźb samobójczych, które ma do wyboru zagrożona nimi jednostka. Z jednej strony jest to siła motywacji do pozbawienia siebie życia, z drugiej natomiast strony istnieje określona grupa osób o wysokim stopniu ryzyka samobójczego oraz możliwość wykorzystania przez nie przedmiotów stanowiących środki do popełniania samobójstwa.

Dostępność środków umożliwiających zachowania samobójcze w postaci broni palnej, środków trujących i innych sprzyja popełnianiu zamachu na własne życie lub też przyjmowania świadomych i celowych działań w postaci gróźb suicydalnych, by zwrócić na siebie uwagę w traumatycznych sytuacjach życiowych, trudnych bądź niemożliwych do wyeliminowania.

W polskim prawie karnym nie ujmuje się jakichkolwiek sankcji prawnych za groźby samobójcze czy próby samobójcze. Karane są jedynie osoby, które nakłaniają do samobójstwa inne osoby. Kodeks karny wyróżnia także czyny przestępcze, których następstwem jest zachowanie samobójcze lub odebranie sobie życia przez pokrzywdzonego (Gardecki, 1996).

METODOLOGIA

Zachowania presuicydalne stanowią traumatyczne problemy życia społecznego. Powodują patologię społeczną i zagrożenia emocjonalne dla jednostek ludzkich. W każdej grupie społecznej spotkać można osoby, których zachowania znajdują się

w obszarze presuicydalnych poczynań. Należy jednak sądzić, że wyizolowana ze społeczeństwa grupa ludzka, która jest pozbawiona wolności i przebywa w zakładzie karnym, wskazuje na większą częstość zachowań suicydalnych w postaci myśli i gróźb samobójczych, a także prób i aktów prowadzących do odebrania sobie życia.

Celem podjętych badań jest poznanie zachowań presuicydalnych w postaci występujących myśli i gróźb samobójczych przejawianych przez osoby przebywające w zakładzie karnym.

Sformułowanie problemów badawczych stanowi istotny element procedury metodologicznej. Wytyczają one sposób prowadzenia badań i obszar badawczy.

W procedurze badawczej przyjęto następujące problemy:

1. Czy i w jakim stopniu długość odbywania kary osadzenia w więzieniu ma wpływ na częstość występowania myśli samobójczych?
2. Jakie są przyczyny przejawiania myśli samobójczych u osób osadzonych w zakładzie karnym?
3. Czy i w jakim stopniu przejawiane są groźby samobójcze przez osoby z różnym poziomem wykształcenia osadzone w zakładzie karnym?
4. Jakie okoliczności powodują występowanie gróźb samobójczych u osób pozbawionych wolności?

W założeniach metodologicznych przyjęto następujące hipotezy:

1. Zakładam, że długość odbywania kar stanowi istotną przyczynę występowania myśli samobójczych u osób pozbawionych wolności.
2. Sądzę, że do najczęstszych przyczyn powodujących występowanie myśli samobójcze jest izolacja od rodziny, długi okres pobytu w więzieniu, trudności w adaptacji do rygorów więziennych.
3. Sądzę, że im wyższe wykształcenie więźniów, tym w mniejszym stopniu występują w ich zachowaniu groźby samobójcze.
4. Zakładam, że groźby samobójcze wyrażane są przez osoby pozbawione wolności w sytuacjach zagrożenia bezpieczeństwa oraz występowania traumatycznych przeżyć emocjonalnych i społecznych.

W procesie badawczym przyjęto metodę sondażu diagnostycznego, a w niej technikę ankiety i wywiadu. Badania przeprowadzono w trzecim kwartale 2019 roku w Areszcie Śledczym w Piotrkowie Trybunalskim.

W toku prowadzonych badań, w sposób warstwowo-losowy spośród 724 osadzonych w areszcie śledczym, wybrano 134 respondentów. Wybór respondentów warstwowy uwzględniał kategorie: ze względu na długość odbywania kary więzienia oraz poziom wykształcenia osadzonych. Podczas realizowanej procedury badawczej 112 osób pozbawionych wolności wyraziło zgodę na prowadzenie badań. Badania przeprowadzono za pomocą kwestionariusza ankiety, przy pomocy służb więziennych (wychowawców) z całą badaną grupą (112 osób osadzonych w zakładzie karnym). Technikę wywiadu zrealizowano z wybraną w sposób losowy częścią

respondentów (16 osób). Wyniki uzyskanych odpowiedzi podczas wywiadu wykorzystano do analizy jakościowej.

ANALIZA WYNIKÓW BADAŃ

Uwarunkowania życia i funkcjonowania społecznego oraz emocjonalnego osób przebywających w zakładach karnych często powodują negatywne zmiany w psychice, w zachowaniach zewnętrznych w kontaktach z innymi osobami oraz wewnętrznych przeżyciach, które mają w większym bądź mniejszym stopniu wpływ na myśli, a nawet groźby samobójcze. Ograniczenie wolności jednostki ludzkiej w postaci izolacji penitencjarnej często powoduje psychiczne stany zwątpienia, obojętności emocjonalnej, przejawy agresji werbalnej i fizycznej wobec otaczającej społeczności (współwięźniów, wychowawców, kadry kierowniczej zakładu karnego), warunków odbywania kary i izolacji społecznej.

Wewnętrzne ubożenie tożsamości i wartości jednostki osadzonej w areszcie śledczym lub zakładzie karnym wyzwala także, z jednej strony, zagrożenia sfery psychicznej i społecznej, z drugiej natomiast strony, wyzwala się agresja wobec samego siebie.

W procedurze badawczej próbowano zdiagnozować częstość występowania myśli samobójczych, które traktowano jako jeden z pierwszych elementów zachowań presuicydalnych osób osadzonych w areszcie śledczym. Występujące myśli samobójcze u osadzonych w zakładzie karnym z uwzględnieniem długości wyroku przedstawia tabela 1.

Tab. 1. Częstość występowania myśli samobójczych w areszcie śledczym u osadzonych z różnym wyrokiem pozbawienia wolności

Lp.	Długość wyroku	Do 5 lat		Od 5 do 10 lat		Powyżej 10 lat		Ogółem	
	częstość myśli samobójczych	N	%	N	%	N	%	N	%
1.	Bardzo często	5	11,9	7	18,9	9	27,3	21	18,7
2.	Dość często	9	21,9	9	24,3	11	33,3	29	25,9
3.	Sporadycznie	15	35,7	11	29,7	7	21,2	33	29,5
4.	Nie występuje	13	31,0	10	27,1	6	18,2	29	25,9
5.	Ogółem	42	100,0	37	100,0	33	100,0	112	100,0

Do 5 lat pozbawienia wolności – N = 42; od 5 do 10 lat pozbawienia wolności – N = 37; powyżej 10 lat pozbawienia wolności – N = 33; ogółem – N = 112

Źródło: opracowanie własne.

Wyniki badań przedstawione w tabeli 1 dowodzą, że bardzo często myśli samobójcze przejawiały się u 18,7% badanych osób sadzonych w zakładzie karnym.

Najczęściej, bo aż u 27,3% badanych, ten element presuicydalny występował u więźniów, którzy odbywali karę ograniczenia wolności powyżej 10 lat. Proces myśli

samobójczej z różnym nasileniem emocjonalnym bardzo często następuje w chwili, jak określają badani: „zwątpienia w dalsze życie", „obojętności wobec dalszej egzystencji życiowej", „brak perspektyw życiowych i zawodowych po odbyciu kary więzienia", „zanik więzi emocjonalnej i społecznej z najbliższą rodziną".

Najmniej badanych respondentów (osób osadzonych w areszcie śledczym), przejawiających bardzo często myśli samobójcze jest w kategorii więźniów, którzy mają krótki okres (do 5 lat) odbywania kary pozbawienia wolności. W tej grupie badanych tylko u 11,9% osadzonych w zakładzie karnym bardzo często przejawiają się myśli samobójcze. Przykładowe wypowiedzi osadzonych w areszcie śledczym były następujące: „Najbliższa rodzina odwróciła się od mojej osoby, czuję się osamotniony i wówczas nachodzą mnie myśli samobójcze". Inna wypowiedź: „choć mam dość krótki wyrok, to i tak odczuwam niską swoją wartość". „Nie mam wsparcia od najbliższych osób – żony i dzieci". „Ciężko jest mi wytrzymywać rygory więzienne, dlatego często nachodzą mnie myśli samobójcze".

W grupie osób odbywających karę pozbawienia wolności od 5 do 10 lat myśli samobójcze występują bardzo często u 7 respondentów, stanowi to 18,9% badanych w tej kategorii czasu osadzenia w zakładzie karnym.

Wypowiedzi więźniów, u których bardzo często występowały myśli samobójcze, dowodzą, że powodem przejawiania tego elementu presuicydalnego u osób pozbawionych wolności były następujące przesłanki:

- wzrastający proces osamotnienia;
- eliminowanie wartości życiowych;
- występująca obojętność wobec swojej przyszłości życiowej;
- brak wsparcia psychicznego ze strony rodziny;
- trudności adaptacji do warunków funkcjonujących w zakładzie karnym.

Więcej niż co czwarta badana osoba pozbawiona wolności (25,9%) przejawia dość często myśli samobójcze. W tej grupie badanych najwięcej, bo aż 33,3%, tj. co 3 badana osoba, która długotrwale (powyżej 10 lat) ma ograniczoną wolność, przejawia zachowania presuicydalne w postaci myśli samobójczych. Znacznie mniej osób osadzonych w zakładzie karnym (24,3%) uwięzionych na czas od 5 do 10 lat przejawia dość często wewnętrzne myśli skłaniające do samobójstwa. Osoby pozbawione wolności w okresie do 5 lat w najmniejszym stopniu (21,4%) przejawiają dość często myśli samobójcze.

Największa grupa badanych osób osadzona w zakładzie karnym (29,5%) stwierdza, że sporadycznie występują u nich samobójcze myśli w postaci postrzelenia z broni palnej, uduszenia, powieszenia się, okaleczenia czy zatrucia. W tej kategorii badanych najwięcej osób (35,7%) przejawia myśli samobójcze od czasu do czasu w grupie pozbawionych wolności do lat 5. Podają oni w swych wypowiedziach następujące uzasadnienia: „Jeśli długo nie odwiedzają mnie bliskie osoby, wówczas nachodzą mnie różne myśli samobójcze". „Od czasu do czasu, jak mam zły dzień,

to nasuwają mi się myśli samobójcze". „Zdarzają mi się, choć nie często, myśli o zakończeniu swojego życia".

Mniejszy odsetek badanych więźniów (29,7%), których wyrok osadzenia w więzieniu jest w granicach od 5 do 10 lat, przejawia sporadycznie myśli samobójcze. Najmniej u badanych (21,2%) osadzonych na długi okres czasu (powyżej 10 lat); u nich tylko od czasu do czasu występują myśli samobójcze. Ta grupa badanych, jak stwierdzają w swych opiniach, zaadaptowała się do dłuższego przebywania w zakładzie karnym i tylko sporadycznie, od czasu do czasu występują u nich myśli o zamachu na swoje życie w sytuacjach traumatycznych, powodujących agresję z zewnątrz w stosunku do ich osoby, negatywnego stanu psychicznego, osamotnienia.

Więcej niż co 4 badana osoba uwięziona w areszcie śledczym (25,9%) wyraża w sposób jednoznaczny, że nie występują w ich świadomości i wyobrażeniach żadne myśli o samobójstwie.

Najwięcej respondentów – więźniów (31,0%) z grupy badanej do5 lat pozbawienia wolności nie przejawia zachowań presuicydalnych w postaci myśli samobójczych.

Najmniej osadzonych w zakładzie karnym, bo tylko (18,2%) z grupy osadzonych powyżej 10 lat, pozbawiona jest jakiejkolwiek myśli o samobójstwie.

W badaniach jakościowych (wypowiedzi respondentów pozbawionych wolności) wyrażano pozytywne motywacje, które eliminują zachowania presuicydalne w postaci myśli samobójczych. „Mam krótki czas do wyjścia na wolność, dlatego jestem wolny od wszelkich myśli samobójczych". „Często odwiedza mnie rodzina, wspierają psychicznie moją osobę, dlatego optymistycznie patrzę na przyszłe życie". „Mam silną osobowość, stąd też negatywnie oceniam zachowania i myśli samobójcze". „Zaakceptowałem rygory zakładu karnego, dlatego obce mi są myśli samobójcze". „Mocna wiara religijna nie pozwala mi myśleć o samobójstwie".

W procesie prowadzonych badań dokonano analizy zachowań presuicydalnych osób osadzonych w areszcie śledczym w postaci przejawianych gróźb samobójczych. Wyniki badań dotyczące występowania gróźb suicydalnych wśród badanych więźniów przedstawia tabela 2.

Tab. 2. Występowanie gróźb samobójczych przez osoby pozbawione wolności z różnym poziomem wykształcenia

Lp.	Poziom wykształcenia	Wyższe		Średnie		Podstawowe		Ogółem	
	występowanie gróźb samobójczych	N	%	N	%	N	%	N	%
1.	Występowały groźby	6	25,0	12	29,3	17	36,2	35	31,2
2.	Nie występowały groźby	18	75,0	29	70,7	30	63,8	77	68,8
3.	Ogółem	24	100,0	41	100,0	47	100,0	112	100,0

Wykształcenie wyższe – N = 24; wykształcenie średnie – N = 41; wykształcenie podstawowe i zawodowe – N = 47; ogółem – N = 112

Źródło: opracowanie własne.

Wyniki badań przedstawione w tabeli 2 wskazują, że 35 respondentów – osób pozbawionych wolności (31,2% ogółu badanych) w trakcie przebywania w areszcie śledczym lub wcześniej w innych zakładach karnych przejawiało czyny presuicydalne w postaci różnych gróźb pozbawienia się życia.

Najwięcej podejmowanych działań werbalnych wskazujących na zapowiedzi samobójcze przejawiały osoby osadzone w zakładach karnych, które legitymowały się niskim wykształceniem (podstawowym i zawodowym). W tej grupie badanych aż 36,2%, tj. więcej niż co trzeci badany, wykazywał w różny sposób groźby popełnienia samobójstwa.

Wypowiedzi tej kategorii osób badanych są charakterystyczne w zachowaniach presuicydalnych. „Straszę współwięźniów, że popełnię samobójstwo". „Poprzez groźby samobójcze wymuszam na wychowawcy pewne żądania". „Groźby samobójcze, a następnie próby samobójcze są pewnym środkiem na polepszenia warunków życia w zakładzie karnym". „Koledzy z celi więziennej stosują przemoc wobec mojej osoby, dlatego mówię im, że popełnię samobójstwo".

W mniejszym stopniu i w zakresie, bo tylko 29,3%, badanych więźniów ze średnim wykształceniem przejawia zachowania suicydalne w postaci gróźb samobójczych. Ich postępowanie tego typu w zakładzie karnym było bardziej uświadomione z zamiarem uzyskania pewnych założonych celów i żądań wobec współwięźniów lub wychowawców.

Wypowiedzi tej grupy badanych cechują specyficzne zachowania samobójcze wymuszające pewne warunki bądź zmiany w ich funkcjonowaniu w zakładzie karnym. „Stosowałem groźby samobójcze w celu zainteresowania wychowawców sprawami oddziaływań resocjalizacyjnych". „Moja groźba, a nawet próba samobójcza była stosowana do wymuszenia zmiany umieszczenia mnie w innej celi". „Stosowałem zachowania w postaci gróźb samobójczych w celu wymuszenia przebadania zdrowotnego mojej osoby". Badania jakościowe dowodzą o wykorzystaniu gróźb samobójczych do wymuszenia i poprawy pewnych warunków więziennych i manipulacji w podejmowanych działaniach zawodowych przez wychowawców.

Najmniej badanych osób z wykształceniem wyższym osadzonych w zakładzie karnym wyrażało groźby samobójcze. Jednak co czwarta osoba (25,0%) z tej kategorii więźniów w różnych okolicznościach, miejscach i czasie przejawiały zachowania presuicydalne w postaci zapowiedzi, informacji dla współwięźniów czy wychowawców, o chęci i określonej motywacji pozbawienia życia. Osadzeni w zakładzie karnym legitymujący się wyższym wykształceniem w sposób świadomy i celowy przekazywali innym osobom komunikat o dokonaniu próby samobójczej bądź samobójstwa. Sposób takiego negatywnego działania miał zdaniem badanych pozyskać zmianę postępowania służby więziennej w stosunku do ich osób. Był wyrażany w postaci werbalnej agresji w stosunku do współwięźniów, kadry kierowniczej i wychowawczej aresztu i związany z trudnościami w adaptacji do warunków funkcjonujących w izolacji więziennej.

DYSKUSJA I WNIOSKI

Dokonując podsumowania analizy ilościowej dotyczącej myśli samobójczych wśród osadzonych w zakładzie karnym, należy stwierdzić, że:

1. Aż 74,1% osób pozbawionych wolności przejawia z różną częstością myśli samobójcze.
2. Bardzo często i dość często występują myśli samobójcze w 50 przypadkach badanych, stanowi to 44,6%.
3. Krótszy okres pozbawienia wolności charakteryzuje się mniejszym stopniem i częstością występowania myśli samobójczych.
4. Dłuższy okres kary osadzenia w zakładzie karnym powoduje większą częstość i zakres przejawianych myśli samobójczych.
5. Hipoteza dotycząca wpływu długości osadzenia w zakładzie karnym na przejawianą częstość występowania myśli samobójczych w całości zweryfikowała się, ponieważ u osób powyżej 10 lat pozbawionych wolności występuje większa częstość myśli samobójczych, niż u więźniów osadzonych do 5 lat w zakładzie karnym.

Analiza statystyczna uzyskanych wyników wskazuje, że częstość myśli samobójczych pozostaje w wyraźnym związku z długością wyroku osób pozbawionych wolności. Związek ten jest istotny statystycznie, gdyż wyliczenie chi-kwadrat wynosi χ^2=12,26, df=7, p.i.0,05.

Hipoteza dotycząca przyczyn przejawianych myśli samobójczych przez osoby pozbawione wolności również potwierdziła się, jak wynika z wypowiedzi badanych, były one następujące: izolacja od środowiska lokalnego, negatywne przeżycia emocjonalne, degradacja własnej tożsamości osobowej, obojętność środowiska rodzinnego, długość wyroku pozbawienia wolności, trudności w adaptacji do rygorów więziennych.

Istotnym elementem zachowań presuicydalnych, obok myśli samobójczych, są negatywne działania więźniów w postaci gróźb samobójczych. Motywacja do tego typu zachowań presuicydalych,, w których występują groźby pozbawienia swojego życia, osoby pragną osiągnąć w sposób uświadomiony zamierzony cel, pewne ustępstwa, stawianie określonych warunków. Należy więc uznać, że groźby samobójcze stanowią pewną manipulację, poprzez własne negatywne zachowania presuicydalne w stosunku do otoczenia społecznego wymuszając na innych osobach określone zachowania lub działania, w celu spełnienia życzeń i warunków jednostek grożących samobójstwem.

Z kolei sumaryczna analiza ilościowa (przedstawiona w tabeli 2) skłania do poglądu, że postawiona w części metodologicznej hipoteza dotycząca wpływu poziomu wykształcenia osób osadzonych w zakładzie karnym na zachowania presuicydalne w postaci gróźb samobójczych potwierdziła się, ponieważ między grupą badanych

z wyższym wykształceniem a grupą więźniów z niższym poziomem wykształcenia (podstawowe i zawodowe) istnieje statystycznie istotna różnica wyrażająca się wyliczeniami χ^2=7,48, df=4, p.i.0,05. Oznacza to, że osadzeni w więzieniu posiadający wyższe wykształcenie w mniejszym stopniu przejawiają negatywne zachowania w postaci gróźb samobójczych. Natomiast więźniowie legitymujący się niskim poziomem wykształcenia częściej stosują groźby samobójcze.

Hipoteza czwarta dotycząca gróźb samobójczych wyrażanych w sytuacjach zagrożenia bezpieczeństwa, traumatycznych przeżyć emocjonalnych i społecznych została zweryfikowana tylko w części. Z wypowiedzi badanych osób pozbawionych wolności z różnym poziomem wykształcenia wynika, że więźniowie z najniższym wykształceniem stosowali przede wszystkim groźby samobójcze, których powodem był strach, niskie poczucie bezpieczeństwa, cierpienia fizyczne bądź psychiczne. Natomiast osadzeni więźniowie ze średnim bądź wyższym wykształceniem w mniejszym zakresie wyrażali groźby samobójcze związane z brakiem bezpieczeństwa, przemocą, traumatycznymi przeżyciami. Ich motywacja do stosowania zachowań presuicydalnych w postaci gróźb samobójczych polegała na wymuszaniu na służbach więziennych określonych zmian. W swych groźbach w sposób świadomy dążyli do polepszenia warunków życia w zakładzie karnym. Przekazywali werbalny komunikat o pewnych trudnych, często krytycznych sytuacjach w organizacji i funkcjonowaniu zakładu więziennego.

Zachowania presuicydalne w postaci myśli samobójczych, a także gróźb samobójczych występują w różnych grupach społecznych. Wielostronne uwarunkowania biologiczne, środowiskowe, w tym funkcjonowanie emocjonalne, społeczne, ekonomiczne jednostek i grup ludzkich, mogą niewątpliwie wpływać na zakres, motywacje i nasilenie zachowań presuicydalnych.

Myśli, a nawet groźby samobójcze, choć nie są groźne dla utraty życia biologicznego, stanowią jednak początkowy, destrukcyjny w sferze psychicznej element zachowań suicydalnych.

Kara pozbawienia wolności stanowi dla osób przebywających w zakładzie karnym psychiczne i społeczne zagrożenie, które w konsekwencji może powodować nasilenie myśli samobójczych. W więziennej grupie społecznej wzrastają także, w stosunku do innych grup ludzkich, elementy suicydalne w postaci gróźb samobójczych. Groźby samobójcze są z reguły specyficznym zachowaniem osób osadzonych w zakładzie karnym, by wymusić pewne żądania, prośby, oczekiwania, które mają na celu poprawę ich warunków życia i funkcjonowania.

Środowisko więzienne jak żadne inne środowisko społeczne e dla wielu osób pozbawionych wolności jest źródłem traumatycznym. Oprócz niego zachowaniom presuicydalnym sprzyja negatywne i często powodujące bolesne doświadczenia otoczenie, szczególnie w sferze psychicznej, co wpływa na narastanie myśli samobójczych. Jednostka osadzona w zakładzie karnym przeżywa stan zagrożenia emocjonalnego i społecznego, stan psychicznego osamotnienia, poczucia winy, wstydu, obawy przed

nowymi i trudnymi warunkami izolacji ludzkiej. Brak wsparcia rodziny i bliskich jej osób prowadzi z reguły do wzrostu zachowań presuicydalnych.

W celu eliminowania, chociaż w pewnej części, zachowań presuicydalnych osób osadzonych w zakładach karnych, należy podejmować w większym stopniu działania pedagogiczne i psychologiczne w postaci:

- diagnozy psychologicznej w celu rozpoznania osób z ryzykiem zachowań suicydalnych;
- spotkań psychologiczno-pedagogicznych z bliskimi osobami (rodziną) więźniów, w celu edukacji motywacyjnej do potrzeby tworzenia więzi emocjonalnej i społecznej z osadzonymi w zakładzie karnym;
- organizowania terapii psychologiczno-pedagogicznej z osadzonymi, którzy przejawiają syndrom presuicydalny;
- zwiększania aktywności osadzonych poprzez resocjalizacyjne działania wychowawcze;
- umożliwiania kształtowania i rozwoju zainteresowań motywujących osadzonych w zakładach karnych do podejmowania wielostronnych zadań;
- zwiększanie możliwości oddziaływań kapelana więziennego, w celu znoszenia cierpienia w izolacji zakładu karnego, szukania oparcia w wierze religijnej;
- motywowania i zachęcania rodziny do częstego odwiedzania oraz tworzenia życzliwej atmosferę spotkań z osadzonym w zakładzie karnym.

BIBLIOGRAFIA

Błachut, J., Gaberle, A., Krajewski, K. (2004). *Kryminologia*. Gdańsk.

Gardecki, L. (1996). *Prawo karne*. Warszawa.

Hołyst, B. (2014). *Bezpieczeństwo jednostki.* Warszawa.

Kawula, S. (2006). Samobójstwo. W: T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI w*. Warszawa.

Kawula, S. (2005). Samobójstwa. Co może zrobić pedagog. *Nowa Szkoła, 2.*

Kuć, M. (2013). *Kryminologia.* Warszawa.

Okoń, W. (2007). *Nowy słownik pedagogiczny*. Warszawa.

Pospiszyl, I. (2008). *Patologie społeczne.* Warszawa.

Radziwiłowicz, P., Radziwiłowicz, W. (1998). Samobójstwa i próby samobójcze – implikacje kliniczne i pedagogiczne. *Psychologia Wychowawcza, XII.*

Wójcik, M. (2006). Samobójstwa wśród dzieci. *Remedium, 2.*